

УДК 7.05.06

КОЛІСНИК О.В., МИСАК С.В.

Київський національний університет технологій та дизайну

DOI:10.30857/2617-0272.2018.2.4.

**СИМВОЛІКА ОРНАМЕНТУ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ
У ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ**

Мета. Аналіз ролі символу-оберегу як засобу маркування почуття співпричетності до ціннісного простору культури, аналіз ролі специфіки давніх символічних репрезентацій українського орнаменту у графічному дизайні.

Методика. Застосовано аксіологічний підхід, за допомогою якого стало можливим виявлення ціннісної значимості символу як культуротворчого, смислового явища. Компаративний метод дозволив виявити сутнісні характеристики символу й осмислити роль символічного фактора в соціокультурній пам'яті.

Результати. Проведено аналіз символіки орнаменту народної вишивки у практиці графічного дизайну, встановлено її характерні риси, як експресивність, переконливість, інформативність, емоційний вплив на підсвідомі реакції людини й як результат можливість трансформації орієнтацій цільової аудиторії через почуття співпричетності до спільного простору культурних цінностей.

Наукова новизна. Досліджено семантичний ресурс використання етносимволіки, національного орнаменту у продукції графічного дизайну та встановлено, що це є потужним фактором формування почуття співпричетності до ціннісного простору рідної культури, яке себе виявляє у представників українського соціуму через позитивно-конструктивні внутрішні стани, мисленнєві та поведінкові реакції, що є наразі актуальним для нашого суспільства.

Практична значимість. Отримані результати дослідження мають допомогти більш глибокому розумінню специфіки й ролі застосування прадавніх оберегів-символів у графічному дизайні, їх глибинній взаємопов'язаності з різними аспектами людської життєдіяльності.

Ключові слова: символ-оберег, семантичний ресурс, графічний дизайн, українська народна вишивка, національний орнамент.

Вступ. Актуальність дослідження обумовлена вагомістю аналізу спадкоємності та співпричетності до давніх значень-символів, солярних оберегів українського народного орнаменту, який наразі починає використовуватись не тільки у декоративно-ужитковому мистецтві, а й в сучасному графічному дизайні. Так, останнім часом все більш популярним стає використання цих символів серед українських дизайнерів при розробленні ними моделей логотипів, фірмового стилю для ідентифікації національних брендів.

Зазначимо, що у всьому різноманітті засобів, якими володіє культура, символам

завжди відводилось особливе місце. Як смислові феномени вони фіксують й відображають простір цінностей у культурі, а, отже, є стійким показником спільних соціальних уподобань. Символи, завдяки яким індивіди формують соціальну реальність, закріплюють й передають значиму інформацію в соціокультурному середовищі.

Об'єкт та методи дослідження
Об'єктом дослідження є символи-обереги, які представлені у національному орнаменті української вишивки й використовуються у сучасному графічному дизайні, зокрема у творенні логотипів та фірмового стилю. Специфіка дослідження

передбачає комплексний аналіз декількох потоків різної за характером літератури. Перша група джерел пов'язана з дослідженням символу й особливо символу-оберегу, що розглядається як знаковий засіб збереження культури. При виявленні сутнісних характеристик символу базовими постають положення, що містяться в працях Е. Кассіра [13], А.Ф. Лосєва [3], Ю.М. Лотмана [4] та ін. Друга група джерел присвячена розвідкам у галузі українського орнаменту й застосування його в рекламі та дизайні. Це праці В. Білецької, Г. Павловича, М. Селівачова [7], А. Кульчицької [2], дослідження Г. Щербій [11], Ю. Мельничука [5], В. Аронова та ін.

Постановка завдання. Робота розглядає символи-обереги традиційної української вишивки, їх функціональні особливості й доводить органічність залучення до знакової системи графічного дизайну. Використання стилізованих орнаментальних мотивів у вигляді символів-оберегів дозволить формувати у сучасного споживача почуття співпричетності до ціннісних пріоритетів рідних культурних смислів й презентувати ідею використання цих значень, які наразі продовжують бути актуальними, у практиці графічного дизайну й інших дизайнерських практиках сьогодення загалом.

Результати та їх обговорення. На основі проведеного аналізу поглядів вищеназваних дослідників встановлено, що символом є смислове утворення, результат духовної діяльності людини, який акумулює та транслює соціокультурний досвід людства. Символи впливають на соціальні процеси: людина живе в символічному світі, творить символи, користується ними, вступає у спілкування за допомогою значень символів, їх нескінченних смислових перспектив [13].

Опановуючи символи минулого, людина розкриває себе, свої внутрішні інтенції. Постаючи основним засобом

утримання та передачі культурних значень, символи відіграють особливу роль в комунікаційному діалозі минулого і сьогодення, забезпечуючи відтворення й оновлення життєво-необхідних інформаційних кодів, формуючи при цьому почуття культурної співпричетності та ідентичності. Простір символів глибоко діалогічний – це трансляція неповторних смислових ресурсів світосприйняття крізь епохи. Вище зазначене пояснює важливість застосування у сучасних соціокультурних практиках, таких, як наприклад реклама, різні види графічного й загалом візуального дизайну, вагомих для даного культурного осередку рідних символів-оберегів, які є фактично природними кодами існування народу. Нівеляція та нищення цих сакральних знань у пам'яті народу є занадто небезпечним та руйнівним соціальним фактором, через що семантичному наповненню вишитих символів-оберегів на Україні завжди приділяли вагоме місце. Так, для пересічного представника цього культурного осередку, як і багатьох інших, завжди було важливо мати вишиту сорочку, вишитий рушник або хустку, не тільки через те, що вишивка була основною прикрасою традиційного одягу наших предків й зразки українського вишивального мистецтва досягли неперевершеного естетизму та майстерності, а й тому, що орнаментальні символи були магічним захистом від різноманітних негативних впливів та подій. Символи-обереги використовувались не тільки в орнаменті одягу, а й прикрас, амулетів й інших виробів декоративно-ужиткового мистецтва, виконуючи крім захисної й низку інших функцій, зокрема, декоративно-композиційну, інформативну та соціальну. Зразки символічного орнаменту, візерунків, заснованих на повторенні й чергуванні виокремлених елементів й призначених для декорування, свідчать про уміння наших пращурів

метафорично втілювати в ужиткове мистецтво систему світосприйняття, передавати через жанрові сцени вагомі соціокультурні практики співжиття у світі.

Найпоширенішим символом-оберегом орнаментальної композиції з давніх часів у українців було «Дерево життя» (рис.1. – рис. 3). Його прийнято розглядати символом єдності Роду й всього світу, своєрідною моделлю будови Всесвіту, де для кожного члена родини чи явища є своє місце.

Рис.1. Приклад символу-оберегу Дерево життя в орнаменті сучасної вишивки

Рис.2. Використання стилізованого символу-оберегу Дерево життя (Студія графічного дизайну Юрка Гуцуляка) для пакування лінійки першої української органічної косметики Brun'ka

Життя зображується у вишивках цього символу-оберегу зростаючим з квіткового горщика. Цей елемент презентує ідею, що Дерево Роду є частиною, невеликою гілкою Світового Дерева Життя.

Рис. 3. Логотип та фірмовий стиль для словацької компанії Yukka у вигляді стилізованого дерева життя розробила український дизайнер Дарина Подольцева (2017 р.)

Горщик символізує культуру, в якій вкорінювався та розвивався окремо взятий Рід. Сам символ Дерева шанується загалом у всіх слов'ян з часів, коли він вважався символом родоначальника Богів – Рода. Чимале значення в побудові символу Дерева Життя має й семантика чисел. Найбільш давнє зображення Дерева, що має три гілки й символізує Світ, як поєднання світу Наві (духів та померлих), Яві (матеріальний світ) та Праві (божественних законів існування), що існують в діалектичній єдності творення та руйнування під керівництвом Верховного Бога Сварога.

Як найпоширеніша ідеограма українського традиційного орнаменту, «Дерево життя» виконує функцію зв'язку світів, роду, людей та богів, матерії та духу і є своєрідною віссю буття [5, с. 52]. Маючи велику кількість модифікацій і стилізованих зображень, цей символ продовжує надихати сучасних дизайнерів на нові інтерпретації. Аналіз уже існуючих творчих вирішень у поєднанні з глибинними духовними цінностями народної культури є відправною точкою успішного створення інноваційного, якісного та естетичного логотипу, фірмового стилю чи плакату. Використання простих лаконічних форм та обробка ідеї композиції сучасними засобами графічного дизайну допоможе

ефективно втілити потрібну систему значень у життя. Вдале стилістичне оформлення підсилюється правильним використанням кольорової і контрастної семантики.

Вище зазначене стосується й традиційних символів-оберегів, які використовуються у традиційному

орнаменті українського декоративно-ужиткового мистецтва: вишивці, прикрасах, оздобленні виробів праці й посуду тощо й починають застосовуватись дизайнерами при творенні графічної й загалом візуальної дизайнерської продукції (рис. 4). Наведемо у табл. 1 найбільш поширені українські символи-обереги.

Таблиця 1. Символи-обереги, що застосовуються в орнаменті українського декоративно-ужиткового мистецтва

	Графічне зображення	Значення
Колядник		Символ Бога Коляди, який здійснює на землі зміни на краще; використовувався як чоловічий оберег, що дає чоловікам сили для творчості й битви з ворогом.
Молвінець		Один з найдавніших символів української культури, який використовувався як оберег, що дарує захист від негативних слів.
Ладинець		Символ Любові, Гармонії й Щастя в сім'ї. Жіночий оберег від "поганого ока".
Хрест Сварога (Зірка Сварога)		Символ всеосяжності Сварога, який створив Всесвіт й постійно спостерігає за збереженням в ньому природного балансу енергій у всіх його чотирьох частинах, щоб при необхідності, – допомогти.
Квітка папороті (Перунів Колір)		Оберег, який допомагає знайти багатство і виявити приховані в землі скарби, а так само, виконує бажання, має сильні цілющі властивості, здатний "витягати" хворобу з людини.
Родімич (Сварожич)		Символ Роду, який позначає спадкоємність поколінь. Вважається, що якщо людина носить на тілі або одязі Символ роду, то ніяка сила не зможе її здолати.
Символ Роду		Солярний символ Бога Рода, прабатька всього суцього та втілення незбагненності космосу. Уособлює родючість і процвітання. Це також схематичне зображення нашої галактики, саме тому символ Рода шанувався як сакральне знання, одного разу дароване людям богами.
Зірка Лади		Символ єдності світобудови, гармонійності всіх його складових. Жіночий оберег, який врівноважує жіночу енергетику, згладжує всі її нерівності.
Алатир		Восьмипелюсткова зірка, найдавніший символ Порядку і Світобудови, що пов'язує усі сторони світу й позначає абсолютний баланс, гармонію та рівновагу, здійснює потужну цілющу дію.

Рис. 4. Використання символів-оберегів в сучасному одязі

Отже, орнаментоване символами-оберегами дизайнерське зображення формує повідомлення, яке відповідає основним характеристикам національного менталітету, дозволяє подолати психологічні бар'єри, які стоять перед рекламним посиланням, і є важливою умовою ефективної візуальної комунікації при створенні виробів графічного дизайну. Крім того, використання давніх архетипів дозволяє залучити підсвідоме у стереотипне сприйняття повідомлення. Проте, слід зазначити, що деякі семантичні перешкоди можуть завадити правильному сприйняттю зображення, зокрема, це стосується зайвої кількості орнаментальних елементів, нашарування однієї інформації на іншу, а також певних непорозумінь через багатозначність окремих символів й вільну їх інтерпретацію споживачем.

Для України сьогодні є надзвичайно важливо відродити відчуття спадкоємності та спорідненості поколінь, родоу пам'ять, відновити зруйнований та втрачений зв'язок кожного зі своїм Родом [5, с.28.]. Використання орнаментальних мотивів, символів-оберегів може сприяти цьому відновленню, й загалом поверненню колективної пам'яті народу до інформації, про джерела самозбереження й самозахисту свого соціуму, через що, застосування символів-кодів у сучасному графічному дизайні викликане не тільки культурними потребами сьогодення, а й

перспективами розвитку й функціонування українського суспільства загалом, на що вказують такі сучасні дослідники, як, Т.В. Кара-Васильєва [1], М.В. Попович [6], О.О. Царьова та ін. [9].

Етнодизайн, таким чином, у вигляді народного орнаменту як метафоричної системи символів й значень за допомогою певного емоційного колориту, як зазначають дослідники, суттєво впливає на самоідентифікаційні процеси особи. Так, психологи, зокрема К.Г. Юнг, досліджуючи механізми формування соціокультурної ідентичності особистості, розкрили факт, що під впливом взаємодії особи з різними видами національного мистецтва, відбувається посилення її емоційного зв'язку з попередніми поколіннями. Залучаючись до підвалин творчості свого народу, людина приймає систему норм і цінностей своєї культури, засвоює її архетипи, які, спонукають відчувати дещо невиразне, хвилюватися від побаченого чи почутого, не розуміючи причин цього хвилювання [12]. Таким чином, свідомі чи підсвідомі реакції особи на рівні, в першу чергу, емоцій на орнаментальні зображення рідної культури завжди присутні, що говорить про її внутрішні ідентифікаційні процеси й зформоване інтенційне самовідчуття приналежності до цього соціокультурного осередку. У переважній більшості зазначене емоційне естетично-образне сприйняття орнаменту та його креативне застосування різними практиками дизайну має позитивний характер й не несе у собі жодних деконструктивних тенденцій.

Висновки. Підводячи підсумки аналізу значення й ролі символів-оберегів у соціокультурній реальності та їх застосуванню у графічному дизайні, зокрема, підкреслимо, що ми, як й інші дослідники цієї проблеми вважаємо, що вони виступають засобом маркування

почуття співпричетності до ціннісного простору культури.

Так, семантика орнаменту народної вишивки у практиці графічного дизайну, а саме: експресивність, інформативність, емоційність, вплив на підсвідомі реакції людини, створює можливість використовувати його як посередника між створеною продукцією і споживачем, між дизайнерською роботою і потребами людини на основі глибинних ціннісно-мисленневих уподобань. Зазначимо також, що разом з культурно-просвітницькими й виховними функціями орнамент, давні символи-обереги, й дотепер володіючи сакральними контекстами, формують естетично-позитивний, (на психічному рівні сприйняття), візуальний образ продукції

графічного дизайну. Ефективність такого дизайнерського прийому пов'язана з тим, що, традиційне, суто національне, генетично закодоване – не перевіряється, довіра до нього – підсвідома й беззастережна.

Отже, інформація, яка подається за допомогою ґрунтовних національних метафоричних елементів, якими і є символи-обереги, сприймається соціумом легше, й окремо взятій людині простіше себе самовизначити й, як результат, відчутти власну самоцінність, через присутність в інформаційному просторі таких атрибутів людської культури. Саме через що, символіка тієї чи іншої культури значима для її представників.

Література

1. Кара-Васильєва Т.В. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «Великого стилю» / Тетяна Кара-Васильєва, Зоя Чегусова. – Київ: Либідь, 2005. – 274 с.
2. Кульчицька А.Я. Орнамент Трипільської культури і українська вишивка ХХ століття / А.Я. Кульчицька. – Львів, 1995. – 199 с.
3. Лосев А.Ф. Символ /Филос. енциклопедия. М.: Советская энциклопедия, 1970. – Т. 5. – С. 10-11.
4. Лотман Ю.М. Символ в системе культуры / Юрий Михайлович Лотман. – Тарту, 1987. – Вып. 754. – 150 с.
5. Мельничук Ю. Дерево життя у вишивках / Юрій Мельничук. Артанія: альманах. – 1998. – Кн. 4. – С. 51 – 52.
6. Попович М. Нарис історії культури України / Мирослав Попович. – Київ: «АртЕк», 1998. – С. 27-28.
7. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики / М. Р. Селівачов. – Київ, 2005. – 400 с.
8. Розин В.М. Визуальная культура и восприятие: Как человек видит и воспринимает мир / В.М. Розин. – Москва, 2009. – 269 с.
9. Царева Е. А. Символ в условиях изменения социокультурного бытия / Е.А. Царева – Курск: Курск. Гос.универ-т, 2006. – 131 с.
10. Щербаківській Д. Символіка в українському мистецтві / Українське наукове товариство в Києві. Збірник секції мистецтв / Д. Щербаківській. – Київ, 1921. – Вип. 1. – С. 62-75.
11. Щербій Г. С. Український традиційний одяг і сучасне моделювання / Г. С. Щербій. НТЕ. – Київ: Наукова думка, 1978. – № 4. – С. 79-81.
12. Юнг К.Г. Человек и его символы: Пер. с англ. / К.Г. Юнг., М.-Л. фон Франц, Дж. Хендерсон. – Москва: Медков, 2008. – 351 с.
13. Cassirer Ernst. Symbol, Myth and Culture: Essays and lectures of E. Cassirer 1953-1945 / Ed. by D. Ph.Verene. – New Haven; London: Yale Univ. press, 1979. – XII. – 304 p.

References

1. Kara-Vasyliieva, T. V. Chehusova, Z. (2005). Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy XX stolittia. U poshukakh «Velykoho styliu» [Decorative art of Ukraine of the twentieth century. In search of "Great style"]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. Kulchytska, A. Ia. (1995). Ornament Trypilskoï kultury i ukrainska vyshyvka XX stolittia [Ornament of Trypillian culture and Ukrainian embroidery of the twentieth century]. Lviv [in Ukrainian].
3. Losev, A.F. (1970). Simvol [Symbol]. M.: Sovetskaya entsiklopediy [in Russian].
4. Lotman, Iu.M. (1987). Simvol v sisteme kultury [Symbol in the system of culture]. Tartu [in Russian].
5. Melnychuk, Iu. (1998). Derevo zhyttia u vyshyvках [Tree of life in embroidery]. Artaniia: almanakh [in Ukrainian].
6. Popovych, M. (1998). Narys istorii kultury Ukrainy [Essay on the history of Ukrainian culture]. Kyiv: «ArtEk» [in Ukrainian].
7. Selivachov, M. R. (2005) Leksykon ukrainskoï ornamentyky [Lexicon of Ukrainian ornamentation]. Kyiv [in Ukrainian].
8. Rozyn, V.M. (2009) Vizualnaya kultura i vospriyatie: Kak chelovek vidit i vosprinimaet mir [Visual culture and perception: How a person sees and perceives the world]. Moscow [in Russian].
9. Tsareva, E. A. (2006) Simvol v usloviyakh izmeneniya sotsiokulturnoho bytiya [Symbol in the conditions of changing sociocultural life]. Kursk: Kursk. Hos.unsver-t [in Russian].
10. Shcherbakivskii, D. (1921) Symvolika v ukrainskomu mystetstvi [Symbols in the Ukrainian art]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Shcherbii, H.S. (1978) Ukrainskyi tradytsiinyi odiah i suchasne modeliuvannia [Ukrainian traditional clothing and modern modeling]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
12. Yunh, K.H., fon Frants, M.-L., Khenderson, Dzh. (2016) Chelovek i eho simvoly [Man and His Symbols]. Moscow: Medkov [in Russian].
13. Cassirer, E. (1979). Symbol, Myth and Culture: Essays and lectures of E.Cassirer 1953-1945. New Haven; London: Yale Univ. press [in English].

СИМВОЛИКА ОРНАМЕНТА НАРОДНОЇ ВЫШИВКИ В ГРАФІЧЕСКОМУ ДИЗАЙНЕ

КОЛЕСНИК А.В., МЫСАК С.В.

*Київський національний університет
технологій і дизайну*

Цель. Осмысление роли символа-оберега как средства обозначения ощущения сопричастности к ценностному пространству культуры, анализ роли специфики древних символических репрезентаций украинского орнамента в графическом дизайне.

Методика. применен аксиологический подход, с помощью которого стало возможным выявление ценностной значимости символа как культуротворческого, смыслового явления. Компаративный метод позволил выявить существенные характеристики символа и осмыслить роль символического фактора в социокультурной памяти.

SYMBOLIC OF ORNAMENT OF PEOPLE'S EMBROIDERY IN GRAPHIC DESIGN

KOLISNYK O.V., MYSAK S.V.

Kyiv National University of Technology and Design

Purpose. To analyze the role of the symbol-amulet as a means of designating the cultural value space and also to consider the specifics of ancient symbols-ornaments of Ukrainian folk embroidery in graphic design.

Methodology. A combination of complex and comparative methods that allow to identify the peculiarity of the problems of visual persuasive design in the modern society, as well as the principles of objectivity and impartiality of analysis, the principle of critical reflection of the investigated material.

Результаты. проведен анализ символики орнамента народной вышивки в практике графического дизайна, установлены его характерные черты, как экспрессивность, убедительность, информативность, эмоциональное воздействие на подсознательные реакции человека и как результат возможность трансформации ориентаций целевой аудитории через чувство сопричастности к общему пространству культурных ценностей.

Научная новизна. Исследован семантический ресурс использования этносимволики, национального орнамента в продукции графического дизайна и установлено, что это является мощным фактором формирования чувства сопричастности к ценностному пространству родной культуры, которое проявляется у представителей украинского социума через позитивно-конструктивные внутренние состояния, а также мыслительные и поведенческие реакции, что является актуальным для нашего современного общества.

Практическая значимость. полученные результаты исследования должны помочь более глубокому пониманию специфики и роли применения этносимволики, древних оберегов-символов в графическом дизайне, его взаимосвязанности с различными аспектами человеческой жизнедеятельности.

Ключевые слова: символ-оберег, семантический ресурс, графический дизайн, украинская народная вышивка, национальный орнамент.

Results. The symbolic design of the folk embroidery ornament is analyzed in the practice of graphic design, was carried out its characteristic features, such as expressiveness, persuasiveness, informative character, emotional influence on the person's subconscious reactions and, as a result, the possibility to transform the orientations of the target auditor through the sense of belonging to the common space of cultural values are established.

Findings. The semantic resource of using national ornament in graphic design products was investigated. We found that it is a powerful factor in forming a sense of belonging to the value space of the native culture, which is important for the progressive development of Ukrainian society to use the national symbols as a factor for formation the positive and constructive intentions and behavioral reactions of its representatives.

Practical value. The obtained results of the research should help to better understand the specifics and role the application of ethnosimvolika, ancient symbol-amulets in graphic design, its interconnectedness with various aspects of human beingness.

Key words: *symbol-amulet, semantic resource, graphic design, Ukrainian folk embroidery, national ornament.*